

Nicolaie IANCU

MIGRAȚIA INTERNAȚIONALĂ A FORȚEI DE MUNCĂ

**Considerații teoretice și reperi economice
ale fenomenului migraționist**

Copyright © 2013, **Editura Pro Universitaria**

Toate drepturile asupra prezentei ediții aparțin
Editurii Pro Universitaria

Nicio parte din acest volum nu poate fi copiată fără acordul scris al
Editurii Pro Universitaria

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

IANCU, NICOLAIE

**Migrația internațională a forțelor de muncă : considerații
teoretice și repere economice ale fenomenului migraționist /**

Nicolaie Iancu. - București : Pro Universitaria, 2013

Bibliogr.

ISBN 978-606-647-569-3

331.556(100)(075.8)

PREFAȚĂ

Problematika migrației internaționale a forței de muncă și, în special, investigarea sa la nivel european și la nivelul României reprezintă una dintre temele majore de cercetare actuală în domeniul economico-social, cu deosebire în contextul masivelor mișcări și al mobilității forței de muncă la nivelul Uniunii Europene, având consecințe majore în planul economiilor țărilor de origine și de destinație ale populației migrante, dar și în plan individual, social, istoric și politic.

Cartea pe care o prefațăm este rodul unei munci vaste și laborioase depuse de autorul său, dr. Nicolaie Iancu, în același timp un om al Școlii, dar și un practician desăvârșit în domeniul pe care îl stăpânește nu doar prin activitatea practică depusă timp de două decenii, ci, iată, și prin cercetarea științifică de înaltă ținută. Problematika investigată este una de largă deschidere și interdisciplinaritate, autorul cărții reușind atât o ancorare teoretică profundă și substanțială, cât și analize economice de mare rafinament cu privire la fenomenul migraționist la nivel european și în România. Vorbim așadar, despre o abordare sintetică, integratoare, ce se înscrie meritoriu în eforturile de deschidere și căutare de noi semnificații în abordarea fenomenului studiat. Obiectivele pe care autorul și le-a propus atunci când a pornit pe drumul anevoios, dar plin de satisfacții al cercetării, includ:

- clarificări teoretico-metodologice privind principalele concepte în domeniul migrației, respectiv modelele și teoriile migrației din perspectivă multiplă;
- clarificări cu privire la cronologia și periodizarea migrației, precum și la deslușirea semnificațiilor acesteia în contextul globalizării;
- analize privind formele migrației și principalele sale categorii;
- guvernanta și politicile migrației în condițiile contemporane;
- investigarea și deslușirea dimensiunilor și evoluțiilor migrației la nivel european, precum și a factorilor săi determinanți;
- investigarea și analiza critică a politicilor la nivel european în domeniul migrației, precum și a punctelor sensibile în discursul politic pe această temă;

- analiza și desprinderea tendințelor în ceea ce privește fenomenul migraționist – emigraționist și imigraționist – în România, în perspectivă istorică, începând cu România modernă și continuând cu cele mai recente evoluții;
- analiza aspectelor economice ale migrației, respectiv a transferurilor/remiterilor lucrătorilor români din străinătate etc.

Cartea de față a domnului Nicolae Iancu este, analizată sec, elaborată și concepută bine și bine gândită, fiind structurată și realizată într-o curgere logică și o coerență exemplară, aspectele teoretice abordate găsindu-și aplicarea în analize concrete pertinente și valoroase.

După ce în primele pagini autorul ne prezintă, firesc, ambițiile și obiectivele, metodologia de cercetare și anunță fiecare capitol, lucrarea se dezvoltă ulterior pe patru capitole.

Primul capitol, intitulat *“Migrația – fenomen economic, social și istoric complex”*, își propune și reușește cu succes clarificarea conceptelor de bază și analiza literaturii de specialitate cu privire la modelele și perioadele istorice ale fenomenului migrației. Este, astfel, conturat cadrul analizei, sunt prezentate critic principalele concepte, tipologii, abordări teoretice, precum și modelele și teoriile privind migrația prezente în literatura de specialitate cu referire la cauzele, motivațiile și factorii care modelează comportamentul migraționist și stau la baza deciziei de migrare. Este prezentată, deasemenea, etapizarea istorică a celor patru mari perioade de migrație din istoria umanității, insistându-se asupra specificului fenomenului migraționist în perioada postindustrială, reperate contemporane în domeniul politicilor naționale privind fluxurile migraționiste.

Capitolul al doilea, având titlul: *“Formele migrației și guvernarea acesteia”*, se concentrează pe analiza profundă și pertinentă a trăsăturilor și implicațiilor formelor principale de migrație, precum și analiza instituțiilor și politicilor de guvernare a migrației. Sunt surprinse principalele elemente definitorii, evoluțiile și perspectivele fiecărui tip de migrație, cu accent pe migrația pentru muncă. Guvernarea globală, cadrul legislativ și politicile migrației ocupă un loc important în economia acestui capitol, doctorandul pronunțându-se pentru o abordare multivalentă a fenomenului migraționist.

Dacă primele două capitole contribuie la ancorarea conceptual-teoretică și metodologică a fenomenului studiat, următoarele trei capitole prezintă analizele retrospective și prospective realizate de autor cu privire la fenomenul migraționist.

Astfel, al treilea capitol, "*Radiografia migrației în Uniunea Europeană*", abordează migrația în Uniunea Europeană, imigrația în Uniunea Europeană fiind un fenomen cantitativ și calitativ de amploare considerabilă, anticipându-se chiar creșterea importanței Europei ca regiune de destinație, pe fondul recrutării de migranți de către numeroase țări europene pentru a-și completa forța de muncă, mai ales pentru calificările anticipate ca deficitare. Temele sunt de mare impact economic, dar și cu puternice conotații politice, ce argumentează și explică atitudinea ambivalentă față de fenomenul imigrației, atât de încurajare cât și de respingere.

Așa cum se arată în carte, la nivel regional, Europa a gestionat cu succes provocările generate de căderea "cortinei de fier", Uniunea Europeană jucând un rol crucial în prevenirea conflictelor și stabilizarea proceselor de tranziție din Europa Centrală și de Est și din fostele țări sovietice, strategiile de cooperare regională promovate și aplicate constituindu-se în experiențe practice bogate și valoroase.

Al patrulea capitol, "*Dimensiuni ale fenomenului migraționist în România*", abordează problematica migrației dintr-o perspectivă complexă: istorică, economică, socială. Deosebit de interesante și pertinente sunt analizele cu privire la dimensiunile și particularitățile migrației în perioada comunistă a României, respectiv migrația principalelor minorități etnice. Partea cea mai extinsă și cea mai consistentă privește analiza complexă și aprofundată a dimensiunilor și caracteristicilor migrației din România după anul 1989, fiind abordate aspecte precum: etapizarea și periodizarea fenomenului migraționist din România post-comunistă, cu accent pe migrația permanentă, respectiv modalitățile de producere și țările de destinație. Deasemenea, este abordată migrația temporară, în special migrația pentru muncă, fiind investigate dimensiunile, rutele și destinațiile, traseele urmate, modalitățile de integrare în muncă în afara României, precum și aspectele economice și implicațiile transferurilor/remiterilor de bani ale emigranților. Părți importante ale cărții sunt destinate analizei următoarelor componente: migrație neregulată (ilegală), emigrație, fenomenul *brain drain*, dimensiunile și importanța remiterilor (transferurilor) monetare ale emigranților, fenomenul imigrației în România.

Lucrarea se încheie cu prezentarea principalelor concluzii desprinse în urma finalizării cercetării, precum și cu relevarea și sintetizarea principalelor contribuții pe care cercetarea întreprinsă le adaugă stadiului cunoașterii în materie.

Din punctul nostru de vedere, cartea pe care o prefațăm constituie, prin coerența și soliditatea conținutului de idei, prin modul de valorificare și interpretare a ideilor și abordărilor din literatura de specialitate, prin structură și mod de prezentare a ideilor, prin analizele proprii și concluziile degajate, o contribuție importantă la întregirea cunoașterii și îmbogățirea acesteia cu analize pertinente, adăugând valoare certă în literatura domeniului.

Ea se remarcă, deasemenea, printr-un nivel calitativ ridicat, analize pertinente și contribuții semnificative la cunoașterea în domeniu. Amintim, dintre contribuțiile și analizele proprii, cu titlu exemplificativ, câteva, cu mențiunea că toate aceste idei nu au fost doar enunțate și susținute prin referire la literatura domeniului, ci au fost ilustrate și susținute cu argumentări pertinente și aprofundate:

- analiza critică și sinteza abordărilor teoretice în domeniul migrației, pe baza grupării logice și istorice a abordărilor;
- analiza istorică a fenomenului migrației, prin identificarea caracteristicilor și etapelor proprii;
- analiza critică a politicilor privind migrația, a factorilor care orientează aceste politici, a condiționalităților manifestate;
- analiza orientării fluxurilor migraționiste pentru atingerea obiectivelor în contextele marcate de factorii menționați;
- analiza motivațiilor, componentelor și evaluarea consecințelor acestora;
- analiza caracteristicilor și logicii proprii de evoluție a fiecăreia dintre formele migrației
- investigarea guvernantei migrației și demonstrarea necesității unei reforme substanțiale a sistemului global de guvernanță a migrației, în contextul provocărilor unui fenomen devenit global;
- analizele situației migrației la nivelul Uniunii Europene, demonstrându-se faptul că țările europene și în special Uniunea Europeană reprezintă un adevărat pol de atracție pentru migranți;
- tendințele, condiționările și cauzalitățile privitoare la migrația pentru muncă, ca rezultat al transformărilor și evoluțiilor politice, economice și demografice din ultimele decenii, cum ar fi: schimbări ale politicilor economice, sociale și diplomatice în țările gazdă europene, schimbarea relației dintre UE și vecini, schimbarea condițiilor politice și economice din statele emitente, oportunitățile oferite de noile rețele de migrație;

- analizele structurale ale fenomenul migrației în România, concluzionându-se asupra evoluției soldului migraționist al României etapă cu etapă, insistând asupra caracteristicilor fenomenului după 1990;
- identificarea rutelor și destinațiilor, a modalităților și traseelor migrației;
- analize asupra problemelor migrației neregulate, a trecerilor ilegale de frontieră, asupra problemei azilanților, respectiv transformarea României în țară de tranzit și chiar de destinație pentru diferite categorii de migrant;
- fenomenul și efectele exodului creierelor că, pentru România, s-a trecut de la forme de *brain drain* și, eventual, de *brain waste* în primii ani ai deceniului al nouălea al secolului trecut, la ritmuri relativ ridicate de emigrație în rândul persoanelor cu studii superioare în perioada următoare;
- analiza remiterilor de sume, concluzionând asupra faptului că volumul acestora este adesea subestimat de datele oficiale, demne de remarcat fiind însă tendințele (o creștere continuă între 2000-2007 și o temporizare după 2008-2009), motivațiile, și, mai ales, aprecierile specialiștilor privind rolul acestor remiteri (balanța de plăți, finanțarea contului curent, consumul gospodăriilor, creșterea nivelului de trai în familiile rămase în țară etc.);
- analiza imigrației în România, modestă până în 2000, dar în prezent tot mai diversă, combinând intrările pentru studii cu cele pentru muncă, afaceri, reunificare familială, tranzit, dar și fluxuri de azilanți;
- analiza efectelor aderării României la UE, a evoluțiilor în ceea ce privește etapele Schengen, autorul anticipând intensificarea fluxurilor de imigranți ilegali care tranzitează sau încearcă să se stabilească aici.

Prin toate acestea și multe altele pe care nu le-am putut cuprinde din motive de spațiu, cartea pe care o analizăm reprezintă o contribuție de înaltă ținută, o abordare complexă, multi și interdisciplinară, integratoare și de profunzime a fenomenului migraționist, abordat în context european și românesc. Recomandăm parcurgerea acestei cărți de către toți cei interesați în studierea acestui complex fenomen, de către practicienii interesați, dar – prin modul de redactare riguros dar totuși atractiv și

Introducere

Migrația internațională a lucrătorilor și politicile aplicate de autorități cu privire la migrație reprezintă preocupări majore și constante, adesea multidisciplinară, încununând eforturile a numeroși cercetători și practicieni din domenii diverse: economiști, sociologi, demografi sau politologi, în dezbateră și explicarea factorilor determinanți și a consecințelor migrației. Chiar și în variantele sale legale, organizate (ca să nu mai vorbim de dramaticele treceri ilegale ale frontierelor terestre sau maritime), migrația este un act costisitor din punct de vedere economic, cultural și uman.

Ce motivează aceste persoane sau grupuri (mai mari sau mai mici) să întreprindă aceste călătorii riscante? Răspunsurile pot fi împărțite în abordările actorului rațional, ale raționalității limitate sau de tip macroeconomic ori integrator, scoțând în evidență mai mulți factori structurali, precum și o distincție ce ar trebui aplicată permanent, respectiv separarea migrației voluntare de cea forțată (de exemplu, refugiații, azilanții etc.).

Abordările tradiționale ce explică deciziile migrației sunt puternic legate de modelele economice neoclasice, accentuând deciziile raționale ale actorului economic. Încă de la jumătatea secolului trecut, Stouffer (1940) și apoi Speare (1974) vorbeau despre *motivații și obstacole interpuse*, pentru ca mai apoi *teoria cost-beneficiu*, prin Sjaastadt (1962) și Todaro (1969) să arate că un potențial migrant va decide să se deplaseze atunci când valoarea actuală (discontată) a tuturor beneficiilor monetare viitoare este mai mare decât costul monetar al deplasării. Deși, clar prin sugestia sa matematică, modelul suferă de câteva disfuncții majore cum ar fi înlocuirea efectivă a diferențialului de venit (motorul principal al deplasării în concepția acestei teorii) cu cererea de forță de muncă din partea statelor dezvoltate sau încărcătura sa economică excesivă în condițiile în care determinanții migrației sunt deosebit de diverși: economici, sociali, etnici, demografici, macro-politici etc. Mai mult, deși eficiența diferențialului de venit ar fi maximă pentru zonele (țările) cele mai sărace, statisticile arată că nu ele generează cele mai importante

fluxuri migratoare. Modelul cost-beneficiu este îmbogățit de cel al *valorii așteptate* potrivit căruia, între două acțiuni posibile (de a migra sau de a rămâne) persoana se va decide pentru cea acțiune în care valoarea percepută a rezultatului este mai mare.

Mai aproape de perioada actuală, prin *noua economie a migrației* sau *a alegerii sociale*, Stark (1991) sau Faist (2000) afirmă că decizia de migrare este luată în cadrul unor unități sociale cum ar fi familia, gospodăria sau chiar întreaga comunitate, migrația fiind o strategie colectivă în măsură să asigure viabilitatea economică a unității sociale printr-o alocare strategică de resurse de muncă și capital.

Îmbunătățirea și corectarea modelelor alegerii raționale sunt realizate pe ipoteza că decizia bazată pe raționalitate este totuși limitată, decidentul individual fiind limitat în capacitatea sa de a formula și rezolva probleme. Potențialul migrant își va construi un model simplificat de situații și va încerca să acționeze ținând cont de acest model personal. Vorbim aici de abordarea *pragului de stres* pe care o găsim în scrierile lui Massey (1998), Brown (1991), Faist 2000 și mulți alții, în care un potențial migrant acordă, într-o manieră personală, o anumită utilitate fiecărui loc de rezidență, în funcție de anumite atribute sociale, economice, psihologice și de alte costuri și beneficii derivând din acea locație. Persoana va evalua utilitatea acelei locații în funcție de un prag, definit de experiența și atașamentul său sau al apropiaților săi față de un anumit loc.

Tot în zona raționalității limitate sunt de remarcat *modelul privării și frustrării relative*, centrat pe analiza activismului, a luării unei decizii bazate pe acumularea unor frustrări, a unor tensiuni psihologice. Individul, conștient că este lipsit de un bun, de o situație etc., identificând bunul la alte persoane și așteptându-se să-l poată obține într-un viitor nedefinit, adoptă decizia de migrare. De ce această persoană, în încercarea eliberării de tensiuni, nu ia decizia îmbunătățirii condițiilor existente ci decide să migreze este o întrebare la care această teorie nu oferă, credem noi, răspunsuri convingătoare.

O altă școală de gândire subliniază rolul *structurilor economice* ca fiind în măsură să motiveze un individ (sau un grup) în luarea deciziilor. Este vorba de o perspectivă *macroeconomică* care însă nu lipsește din abordările menționate anterior, cum ar fi diferențialul de venit sau inegalitățile de dezvoltare de tip centru-periferie. Din această perspectivă, cercetători ca Hatton și Williamson (1998) sau Massey ș.a. (1998) arată că integrarea economică globală încurajează migrația, subminează structurile

ajustare – rețeaua, care creează condițiile de acomodare cu plecarea din locul de origine și cu sosirea în locurile de destinație.

În conformitate cu teoria *cauzalității cumulative*, odată ce un prag critic este depășit, migrația se auto-întreține, deoarece fiecare decizie de migrare ajută la crearea structurii sociale necesară susținerii migrației ulterioare: Massey et al. (1998), Cingolani, P. (2009), Ciobanu (2009), Ferro (2009), Nagy (2009).

Într-o viziune mai cuprinzătoare, *teoria sistemelor* aplicată în domeniul migrației încearcă să explice fluxurilor migratorii ca fenomene regionale care reflectă modele și comportamente de lungă durată, o integrare economică cu mai multe dimensiuni și printr-o atenție deosebită ce trebuie acordată politicilor aferente migrației atât în statele primitoare, cât și în cele emitente. Aceste modele alternative ale fluxurilor de migrație nu se exclud reciproc, ci sugerează, mai degrabă, un model care prezice o continuare a migrației în sisteme supradeterminate (spre exemplu, migrația mexicană în Statele Unite ale Americii, a turcilor către Germania, sau a est-europenilor către statele dezvoltate din UE).

Pornind de la aceste abordări teoretice (și de la altele investigate pe parcursul lucrării), vom încerca, pe parcursul acestei lucrări, să identificăm și să analizăm dimensiunile actuale și tendințele, particularitățile și caracteristicile înregistrate de fenomenul migraționist în Uniunea Europeană și, în particular, în România.

Metodologia cercetării utilizată în cadrul acestei lucrări a inclus, în punctul de pornire, studierea aprofundată, selectivă, critică și constructivă a literaturii de specialitate, sursele de informare folosite incluzând în special cărți din domeniu, studii și rapoarte de cercetare, lucrări de specialitate, articole științifice, recenzii ale literaturii de specialitate, publicații statistice, pagini web ale unor organizații și instituții naționale și internaționale de referință în materia migrației, prezentări, analize din cadrul mai multor reuniuni și congrese pe teme legate de migrație, provocări și politici privind migrația, legislația și practicile naționale și europene. Analiza comparativă a situației migrației în țările Uniunii Europene (extinzându-se adeseori și asupra altor state europene non-UE dar relevante în domeniu) a presupus prelucrarea și evaluarea de date statistice furnizate de Biroul European de Statistică (EUROSTAT), Divizia pentru Populație a Organizației Națiunilor Unite, UNDP (Human Development Report. Migration data from the Human Development Report), Agenția Națiunilor Unite pentru Refugiați, Organizația